

GENCE HANLIĞI'NIN BAYRAĞI VE OSMANLI BAYRAKLARI ARASINDAKİ HERALDİK BENZERLİKLER

Bazı Müslüman Şark ülkelerinde, ayrıca Türk halklarında heraldik simgeleri arasında aynı kökten süzülüp gelen benzerliklere rastlanmaktadır. Bilindiği üzere önemli heraldik simgelerden biri de bayraktır.

Ortaçağ dönemi devletlerinde yasama, yürütme ve yargı erklerini, aynı zamanda askeri hakimiyeti elinde bulunduran, bazen de dini lider konumunda bulunan hükümdarlar genelde birkaç bayrağa sahiptiler. Belli bir önemli olayla ilgili hazırlanmış, ayrıca hakim hanedanın veya aşiretin bayrağı devlet bayrağı olarak kabul ediliyordu. (2, 86).

Gence Hanlığı (1747-1804) ve Osmanlı hanedanının 17-18. yüzyıl döneminde heraldik simgeleri arasında benzerlikler söz konusudur. Burada heraldik simgeler derken bayrak üzerindeki bu veya diğer semantik anlam taşıyan tüm unsurlar anlaşılmaktadır. (1, 95). Bu unsurlar bayrağın rengi ve biçimi, bayrak üzerindeki tasvir, şekil ve yazıların içeriğinden ibarettir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesi, Gence şehrindeki Nizami Tarih ve Diyar Müzesi ve İstanbul'daki Topkapı Müzesinin koleksiyonunda bulunduran ve 17-18. yüzyıla ait değişik Müslüman ülkelerine ait birçok bayrak arasında oldukça bariz benzerlikler tespit edilmiştir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde Gence Hanlığına

ait 4 bayrak, Nizami Müzesinde ise bir bayrak muhafaza edilmektedir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde bulunduran Gence Hanlığı bayrağı (Cavad Han) (Silah ve bayrak bölümü, No: 448) bayrak bezi, bayrak direği ve topuzdan ibarettir. Ebatları 155x119 olan dörtgen bayrak ipek parçadan hazırlanmış üç renkli yatay şeritten ibarettir. Bayrağın merkezi bölümünde kahverengi ketenden hazırlanmış üç balık figürü var. Balıklar yelpaze biçiminde "yukarıya" ve değişik yönlerde doğru bakarlar.

Tahta direğinin uzunluğu 232 sm, çapı 2.9 sm'dir. Direğin ucuna "hamse" – açılmış el şeklinde gümüş başlık geçirilmiştir. Başlık koni şekilli parçayla direğin başına giydirilmiştir. El figürünün dış yüzeyi damalı desenle süslenmiştir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde bulunduran ve beş köşeli diğer bir Gence Hanlığı bayrağı (Silah ve bayrak bölümü, No: 471) bayrak, bayrak direği, topuz ve dayanaktan (istinat) ibarettir. 155x119 sm ebatlardaki beş köşeli bayrak yatay şekilde yerleşmiş dokuz adet desenli şeritten ibarettir. Şeritler dört taraftan kırmızı çerçeveyle çerçevelenmiştir. Bayrak direğinden itibaren birinci kırmızı şeritte bir birinin altında yerleşmiş altın bej renkli sekizgenlerde bordo renkli sekiz leçekli çiçek süsleme-

Gence Hanlığı'nın bayrağı

leri yer almaktadır. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci şeritlerde de kırmızı taban vardır ve bu tabanda lacivert sekizgenlerde sekiz leçekli desenler yer almaktadır. Yeşilimsi beyaz renkli altıncı, yedinci ve sekizinci şeritler zincirlerden asılı lamba desen ve resimlerle süslenmişler. Kırk hatlardan oluşan çerçevelerde, kırmızı renkli kenarlıkla bej renkli 16 leçekli çiçekler yer alıyor. Sonuncu, yani dokuzuncu şeridin bordo tabanında bej ipe bir ağaç resmi dikilmiştir. Ağacın simetrik açılmış dallarında nar çiçekleri ve meyveleri, tepesinde ise iki kuş figürü tasvir edilmiştir.

Bayrak direği 275 sm uzunluk ve 9.5 sm çapta ağaçtan ibarettir. Direğe bir birine kaynak edilmiş iki metalik parça giydirilmiştir. Bu parçanın uzunluğu 40,5 sm'dir ve basma yöntemiyle hazırlanmıştır. Bu parçanın yukarı kısmı dörtgen mızrak şeklindedir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde bulundurulan ve Gence Hanlığına ait üçüncü bayrak (Silah ve bayrak bölümü No: 446) bayrak bezi, direk ve uçluktan ibarettir. Dikdörtgen şekilli bayrak bezinin genişliği 127, uzunluğu 174 sm olup üç şerit dikilmiş dar direk kesesinden ibarettir. Yeşil dikey şerit beş bitki deseniyle süslenmiştir ve ayrıca Arap harfleriyle yazılmış iki kabartma yazı vardır. Beş bitki elemanlarından biri yukarı gerilmiş sekiz köşeli yıldızla benziyor. Geri kalan dört desen ise Çalgı takımyıldızı şeklinde gerilmiş ev kıvrılmış bitki desenleriyle doldurulmuştur. Yeşil şeridin üst kısmı kırmızı taban üzerinde oval şekilli kabartma üzerinde ve bayrak direğine paralel şekilde «Allah» kelimesi yazılmıştır.

Tasvir edilen çerçevenin sol kısmı üç kubbe şeklinde sonlanıyor ve kubbelerin tepesi bayrak direğine doğru yöneliktir. Kubbelerin tepeleri kırmızı hilal ve yıldızlarla sonlanmıştır (yıldız küre şekilli ifade edilmiştir).

Üst kabartmada altıncı harflerle Arapça şöyle bir ifade yer almaktadır: «Savaş zamanı Allah savaşanları evlerinde oturanlardan daha üstün tutar». Aşağı kabartmada aynı hatla ve renkle şöyle bir ifade yer almıştır: «Allah onlar arasında fark koymaz, günahlarını affeder ve Allaha yaklaşımları için derecelerini yükseltir. Allah merhametlidir, bağışlayandır» (bu ve ilerideki tercüme N. Velihanlı'ya aittir).

Merkezi şerit dikey olarak kabartılmış 10 adet taraklı kenarları olan şeritten ibarettir. Kabartmalar üzerinde beş defa tekrar olunan yazılar vardır: «Allah'tan başka ilah yoktur», «Muhammed – Allah'ın elçisidir». Son yeşil şerit oldukça soluktur ve bir birinin altına dikilmiş ve altıncı renkte desenlerle süslenmiş iki oval şekilli parçayı bir birinden ayırmak bir hayli zordur. Bayrağın ön ve arka tarafında yazılmış tüm yazılar ve desenler tekrarlanır. Direk kesesi kahverengi yün kumaştan yapılmıştır. Ağaç direğinin uzunluğu 256 sm, çapı 4 sm'dir.

Bayrağın uçluğu 57 sm'dir ve çelikten dökülmüştür. Aşağı boru şekilli kısım sağdan itibaren spiral şekilli süslerle süslenmiştir. Yukarıda ise alev püsküren kurt başı tasvir edilmiştir. Bayrağın tepesi üçgen mızrak şeklindedir.

Azerbaycan Milli Tarih Müzesinde bulundurulan Gence Hanlığına ait dördüncü bayrak (Silah ve bayrak bölümü, No: 447) bayrak bezinden, direkten ve uçluktan ibarettir. Dik dörtgen şekilli bayrak bezinin ebatları 132 x 147 sm'dir. Beze direk kesesi dikilmiştir. Bayrak bezi ipekten dikilmiş ve dört adet sıralı şeritten ibarettir. Şeritlerden ikisi yeşil ikisi kırmızıdır. Direk kesesinin yanında yer alan yeşil şerit dikey yerleşmiş bitki desenleriyle süslenmiştir. Bitki desenlerini ayrıntılı incelediğimizde kumaş üzerinde örülmüş zambak desenleri yer almaktadır. Sonraki şeritte madalyon şeklinde iki kabartma dikilmiştir. Bu kabartmalar değişik desenler ve Arapça yazılardan iba-

Gence Hanlığı'nın bayrağından bir parça

rettir. Üsteki madalyon uçları kapanarak merkezde daire oluşturan üç hilalden ibarettir. Merkezde yerleşmiş hilal ve daire üzerinde Arapça yazılar yazılmıştır. Geri kalan iki hilal ise bir birine karşı koyulmuş başak demetleriyle süslenmiştir. Merkezi dairede ve hilalde Arapça (fitilli kumaş) aşağıdaki ifade yer almıştır: «Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır»; «Allah koruyor»; «Allah yardım ediyor»; «Muhammed, müminleri ödüllendir».

Aşağıdaki oval şekilli kabartmada Muhammed Peygamberin isimi Arapça yazılmıştır. Kenardaki hilal iki demetten, dört hilalden ve dört beş leçekli çiçekten ibarettir. En küçük hilal dört kez tekrar olunan dört leçekli çiçeklerden ve bir hilalden ibarettir. Tasvir edilen demetler ise öncekiler gibi tekrarlanmaktadır. Sonraki altınsı sütunların yer aldığı yeşil taban üzerinde, her birinde ikişer adet olmak kaydıyla kare çerçevelerde yerleşik figürlü kenarlıklı 10 kabartmaya sahiptir. Kabartmalar arasındaki şeritlerin kenarlarında sekiz leçekli çiçekler ve bitki desenleri vardır. Kabartmalarda beş kez tekrar edilen şöyle bir yazı yer almaktadır: «Allah'tan başka ilah yoktur», «Muhammed Allah'ın elçidir». Son kırmızı şeritte yazılar ve desenler bulunmaktadır. Bayrağın ön ve arka yüzünde yazılar ve desenler tekrarlanır.

Bayrak direğinin uzunluğu 286 sm, çapı 3,5 sm'dir. Direk üzerinde yer yer beyaz boya kalıntıları görülmektedir. Direk üzerine bir birine kaynak edilmiş üç parçadan oluşan metalik uçluk giydirilmiştir. Uçluğun uzunluğu 52,3 sm ve genişliği 16 sm'dir. Basma yöntemiyle metalden hazırlanmıştır. Birinci parça şaft şekilli olup direğin başına geçirilmiştir. İkinci parça ise aşağıdan ve

yukarıdan yassılaştırılmış metalik küre şeklindedir. Uçluğun tepe kısmında ise keskin mızrak bulunmaktadır.

Gence şehrindeki Nizami Tarih ve Diyar Müzesinde Gence Hanlığı koleksiyonundaki bayrak (env. No: 2988) bayrak bezi, bayrak direği ve uçluktan ibarettir. Bayrak bezi dörtgen şekildedir. İki yatay kırmızı parça arasında geniş yeşil şerit bulunuyor. Tüm şeritler ipekten yapılmıştır. Altınsı sütunlardan oluşan dikey parça üzerindeki kırmızı şeritlerin birisinde yatay kabartma üzerinde Arapça şöyle bir ifade yer alıyor: «Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir». Merkezi yeşil şeritte altınsı ipele değişik bitki desenlerden ve hilalden ibaret iki elips dikilmiştir.

“Topkapı” Müzesi koleksiyonundaki bayraklardan bu bayrağa en çok benzeyen Türk yazar Fevzi Kurtoğlu'nun tasvir ettiği bayraktır (3).

“Topkapı” koleksiyonundaki bayrak (env. No:1540/27935) bayrak bezinden, direktten ve uçluktan ibarettir. Beşgen şeklindeki bayrağın ebatları 289 x 633 sm'dir. Kırmızı ipekten yapılmış olup bir birine dikilmiş üç kısımdan ibarettir. Merkezdeki dikey sütun üzerinde altınsı şerit üzerinde Arapça «Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir» ifadesi yer alıyor. Tasvir edilen çerçevenin sol kısmı üç kubbe şekilli figürle sonuçlanır ve kubbelerin tepesi bayrak direğine doğru yönelmiştir. Kubbelerin tepesinde kırmızı hilal ve yıldızla süslenmiş ve küre şeklinde işaretlenmiştir.

Yukarı kabartmada Arapça altınsı harflerle «Savaş zamanı Allah savaşanları evlerinde oturanlardan daha üstün

Gence Hanlığı'nın bayrağı

Cavat Han Genceli'nin bayrağı

tutar». Aşağı kabartmada ise aynı harf ve renkle «Allah onların arasında fark koymadan günahlarını affeder ve Allaha yaklaşmaları için derecelerini yükseltir. «Allah merhametli ve bağışlayandır». Bayrak bezi üzerinde değişik bitki desenlerinden, Arapça yazılardan ve hilalden ibaret altınsı daireler dikilmiştir: «Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır», «Allah koruyor», «Allah yardım ediyor», «Muhammed, müminleri ödüllendir».

Söz konusu koleksiyondan ikinci bayrak (env. No: 1551/27633) da bayrak bezi, bayrak direği ve uçluktan ibarettir. Ebatları 225 x 452 sm olan beş köşeli bayrak bezi ipekten hazırlanmıştır. Bayrağın kenarları sarı ve beyaz saçaklarla süslenmiştir. Bayrak bezi üç parçadan ibarettir. Merkezi parçada dikey altınsı renkli şeritte yatay kabartmalar vardır. Kabartmaların üzerinde Arapça «Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir» yazılmıştır. Bayrak bezinde ayrıca efsanevi Zülfikar kılıcı, Arapça yazıların ve değişik bitki desenlerinin tasvir edildiği yuvarlak kabartmalar yer alıyor. Yuvarlak kabartmalarda «Allah» ve «Muhammed» yazılmıştır. Ayrıca «Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır», «Allah koruyor», «Allah yardım ediyor», «Muhammed, müminlere yardım et» metinlerinin yer aldığı bir hilal bulunmaktadır. Söz konusu bayrakların tümünde dikey sütunlarda Arapça aynı yazı yazılmıştır: «Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed onun peygamberidir». Yuvarlak kabartmalarda şu ifadeler yer alıyor: «Allah», «Muhammed».

Böylece, Osmanlı devleti ve Gence Hanlığı bayrakları arasında aşağıdaki unsurların benzerliğinden bahsedebiliriz:

1) Bayrak dikilirken dikey kırmızı ve yeşil şeritler, altınsı nakışlar kullanılmıştır. Bizce bu renklerin uyumu tesadüfi değildir.

2) Yazılar aynı teknolojiyle yazılmış ve içerikleri aynıdır. Tüm yazılar aynı biçimde yazılmıştır.

3) «Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir» yazısı dikey sütunlarda yerleşmiş figürlü kabartmalarda yer almıştır. Buradaki yazılar da aynı biçimde yazılmış, sütunlar ve yatay aynıdır.

4) Ayrıca şu ifadeler de tekrarlanmaktadır: «Yardım Allah'tandır ve zafer yakındır», «Müminleri müjdele» (13/61 - Saf).

5) Dikdörtgen şekilli kabartmalarda da benzeri yazılar yer almaktadır: ««Savaş zamanı Allah savaşanları evlerinde oturanlardan daha üstün tutar». «Allah onların arasında fark koymadan günahlarını affeder ve Allaha yaklaşmaları için derecelerini yükseltir. «Allah merhametli ve bağışlayandır».

6) Yuvarlak kabartmalar değişik bitki süslerinden, Arapça yazılardan ve hilalden ibarettir. Yukarıda adı geçen bayraklarda yuvarlak kabartmalar üzerindeki tüm yazılar tam şekilde uymaktadır.

17-18. yy. Gence Hanlığı ev Osmanlı Devleti bayraklarındaki benzerlik Gence Hanlığı bayraklarının yapılmasında ortak geleneklerin söz konusu olduğunu göstermektedir. ❀

Kaynakça

1. Viliñbahov G.V. Tarihi kaynak olarak bayraklar ve heraldik abidelerdeki yeri. // Heraldika. Belgeler ve araştırmalar. Bilimsel makaleler mecmuası. L., 1983, 96-108 s.
2. Viliñbahov G.V. Bayraklar. Sancaklar. Flamalar. Simgeler // Devrim öncesi Rusya tarihi kaynakları. Ed. Zayonçkovski. Baskı 2. M, 1978, 242-244 s.
3. Kurtoğlu F. Türk bayrağı ve ay-yıldız. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. baskı, 1992, 204 s.